

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA CELȚILOR DIN TRANSILVANIA

DE

I. H. CRIȘAN

Una dintre problemele puțin lămurite din istoria noastră veche este cea a celților și a rolului pe care aceștia l-au avut în dezvoltarea culturii materiale și spirituale, în dezvoltarea social-economică a daco-geților. Datorită insuficienței cercetărilor sîntem încă departe de a putea soluționa, sub toate aspectele ei, problema celților. În cele ce urmează vom încerca să contribuim la soluționarea ei, în măsura oferită de stadiul actual al cercetărilor.

Antichitățile celtice transilvănene au intrat în preocuparea oamenilor de știință încă de la sfîrșitul secolului trecut. P. Reinecke vorbește despre grupe de celți în Transilvania, într-un articol publicat în anul 1898¹. Descoperiri transilvănene sînt pomenite și în lucrarea lui, rămasă celebră, cu privire la cronologia epocii Latene publicată în anul 1902². Există chiar o lucrare mai veche decît cea a lui P. Reinecke aparținînd lui Fr. Pulsky, care se ocupă de descoperirile celtice din Ungaria printre care menționează și pe cele din Transilvania³. La numai cîțiva ani după apariția lucrării lui Reinecke, de antichitățile celtice din Transilvania se va ocupa L. Márton⁴.

¹ P. Reinecke, *Magyarhoni emlékek a La Tène-Kor kezdetéről*, în *AE*, XVIII, 1898¹ p. 306 și urm.

² Idem, *Zur Kenntnis der La Tène-Denkmalder der Zone nordwärts der Alpen*, în *Festschrift des Römisch-germanischen Zentralmuseums zu Mainz*, 1902, p. 53—109, reeditare în vol. P. Reinecke, *Mainzer Aufsätze zur Chronologie der Bronze- und Eisenzeit*, Bonn, 1965, p. 88—144.

³ Fr. Pulsky, *A keltak uralom emlékei Magyarországon*, în *Arch Közl*, XIII, Budapest, 1879, p. 1—22.

⁴ L. Márton, *La répartition locale des monuments de l'âge de fer en Hongrie, Compte rendu du Congrès d'anthropologie et d'archéologie préhistorique*, Monaco, II, 1906, p. 64 și urm. Aceasta este doar lucrarea lui de început. El va publica mai tirziu două lucrări temeinice asupra celților din Ungaria: *A korai La Tène-kultura Magyarországon—Die Frühlatènezeit in Ungarn*, în *Arch Hung*, nr. XI, Budapest, 1933; *A korai La Tène sírok leletanyaga*, în *Dolg. Szeged*, IX—X, 1933—1934, p. 93—165. În ambele lucrări învățatul maghiar discută și antichitățile celtice din Transilvania, cunoscute la acea dată.

În anul 1911 cercetătorul clujean I. Kovács⁵ își publică săpăturile întreprinse în cimitirul de la Apahida. Aceasta a fost prima săpătură sistematică într-o necropolă celtică din Transilvania și, pentru multă vreme, ea a rămas unica. În afară de cimitirul de la Apahida celelalte materiale celtice proveneau din descoperiri întâmplătoare. Cele 21 de morminte ale necropolei de la Apahida dezvelite de I. Kovács au intrat în literatura de specialitate și au fost citate de toți cercetătorii care s-au preocupat, în general, de problemele celtice ori numai de anumite aspecte ale acestora⁶.

Marele nostru învățat Vasile Pârvan a acordat în repetate rânduri o mare importanță problemei celților⁷. El a adunat și comentat, cu competența-i bine cunoscută, toate izvoarele literare antice cu privire la celții de pe teritoriul țării noastre și a celor învecinate. La acestea a adăugat toate descoperirile arheologice, foarte multe publicate chiar de el pentru prima oară. În monumentală sa operă, *Getica*, Vasile Pârvan a acordat un spațiu destul de mare problemei celților⁸, a cărei clarificare a căutat să o facă, conștient fiind de marele rol (puțin cam exagerat de el), pe care l-au jucat celții în dezvoltarea civilizației daco-geților.

Cel care s-a preocupat de problema celților din Transilvania după V. Pârvan a fost prof. I. Nestor. Acesta a publicat materialele găsite la Mediaș⁹ luind în discuție toate descoperirile cunoscute în acea vreme. În sinteza sa asupra istoriei Transilvaniei în antichitate, acad. C. Daicoviciu¹⁰ discută și problema celților.

D. Popescu¹¹ face o prezentare a cercetărilor arheologice pînă în 1944 și scrie capitolul despre celți din *Istoria României*¹². Tot în anul 1944 M. Roska¹³ alcătuieste un repertoriu al descoperirilor celtice din Transilvania. Din păcate, acest repertoriu, care se vrea a fi complet, cuprinde o mulțime de descoperiri ce nu au nimic comun cu celții; unele aparțin epocii bronzului, altele sînt descoperiri izolate cu totul nespecifice și cele mai multe dintre ele sînt dacice. Îată pentru ce repertoriul lui M. Roska poate fi utilizat doar cu foarte multă atenție și foarte critic pentru fiecare localitate în parte. Lui M. Roska îi revine meritul de a fi publicat multe

⁵ I. Kovács, *Az apahidai őskori telep es La-Tène temető (La station préhistorique et le cimetière de l'époque La-Tène d'Apahida)*, în *Dolg. Cluj*, II, 1911, p. 1—56.

⁶ Vezi de ex. J. Dechelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine*, II, 3, Paris, 1914, p. 1081, 1082, 1083, fig. 446 și 518; V. Pârvan, *Getica*, p. 919 (indice); L. Márton, *A korai...*, p. 12; I. Nestor, *BerRGK*, 22, 1933, p. 154; I. Hunyady, *op. cit.*, p. 18 și urm.; J. Filip, *Keltové ve střední Evropě*, Praga, 1956, p. 15, 76, 105, 137.

⁷ V. Pârvan, *Getica* (indice); *La Dacie à l'époque celtique*, în *Comptes Rendus des Séances de l'Acad. des Inscr. et Belles-Lettres*, Paris, 1926, p. 86 și urm. Vezi și *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-dunărene*, ed. a II-a (traducere de R. Vulpe), București, 1958, p. 91 și urm.

⁸ V. Pârvan, *Getica*, p. 65, 239, 249, 298—299, 460—466 etc.

⁹ I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 159—182.

¹⁰ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucarest, 1945, p. 41—44.

¹¹ D. Popescu, *Celții în Transilvania. Starea cercetărilor arheologice*, în *Transilvania*, an. 75, Sibiu, 1944, p. 639—666.

¹² *Istoria României*, I, București, 1960, p. 232—237.

¹³ M. Roska, *A kelták Erdélyben (Les Gaulois en Transylvanie)*, în *KözlCluj*, IV, 1—2, 1944, p. 53—80.

descoperiri întâmplătoare, cum sînt cele de la Aiud¹⁴, Silivaș¹⁵, Cristurul Secuiesc¹⁶, Valea lui Mihai și altele¹⁷.

Descoperiri celtice au mai fost publicate apoi de către K. Horedt¹⁸, Șt. Dănilă¹⁹ și de autorul acestei lucrări²⁰. Relativ recent, Vlad Zirra a publicat săpăturile făcute în cea de-a doua necropolă celtică din Transilvania, cercetată sistematic, cea de la Ciumești²¹. Tot din aceeași necropolă a fost publicat de curînd mormîntul unei căpetenii celtice care a avut cel mai frumos inventar funerar, printre care figurează un coif ornamentat²².

Cercetările întreprinse în ultima vreme au dovedit că în spațiul intracarpatic al României a pătruns o masă considerabilă de celți (fig. 1)²³. Ei se grupează compact în nord-vestul țării, pe o fișie relativ îngustă, ce se înscrie între Someș și Criș. Din acest prim grup fac parte necropolele de la Ciumești, Curtuiușeni, Valea lui Mihai, Sanislău etc. Acest grup constituie limita estică de răspîndire a marelui grup stabilit în spațiul de azi al Ungariei și Slovaciei, pe Tisa superioară.

Oel de al doilea grup de descoperiri celtice se situează în regiunea Aradului, în sud-vestul României, la nord de Mureș. Acest grup este mai puțin numeros.

Oel mai numeros grup cuprinde platoul transilvănean, extinzîndu-se pînă la poalele munților, dar ocupînd, în principal, văile rîurilor mari și cîmpia din centrul Transilvaniei. Dacă privim harta de răspîndire (fig. 1) constatăm că nu întreg teritoriul transilvănean a fost ocupat de celți. Există zone întregi și de mare întindere care n-au fost ocupate de celți. Se pare că în aceste zone, dacii au fost bine organizați și au reușit să împiedice așezarea celților.

Celții și-au exercitat, după cît se pare, dominația politică doar asupra acelor zone pe care le-au cucerit, fără să și-o fi extins asupra întregii Tran-

¹⁴ M. Roska, *Kelta sir Nagyenyeden*, în *Dolg. Szeged*, V, 1929, p. 82—86; idem, *Reperitorium*, Cluj, 1942; *KözlCluj*, IV, 1—2, 1944, p. 65—66, nr. 88. Multe dintre materiale nu s-au găsit însă la punctele date de M. Roska și nici în asocierile publicate de el. Pentru acestea vezi lucrarea noastră *Precizări în legătură cu descoperirile celtice de la Aiud*, în *Studii și comunicări*, Sibiu, 16 (în curs de apariție).

¹⁵ M. Roska, *Keltisches Grab aus Siebenbürgen*, în *PZ*, XVI, Heft 3/4, 1925, p. 210—212 și în *Archiv für Österr. u. Ung. Arch.*, V, 1926, nr. 23, p. 50—51. Asocierea materialelor într-un mormînt ca și locul lor de descoperire este cu totul nesigură. Vezi în acest sens articolul nostru *A existat oare un mormînt celtic la Silivaș?* în *Sargetia*, IX (în curs de publicare).

¹⁶ M. Roska, *Tombeau celtique de Cristurul-Secuiesc*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 359—361.

¹⁷ Idem, în *KözlCluj*, IV, 1—2, 1944, p. 53 și urm.

¹⁸ K. Horedt, *Zwei keltische Grabfunde aus Siebenbürgen*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, București, 1945, p. 196—200.

¹⁹ Șt. Dănilă, *Inventarul unor morminte de incinerare din secolul al III—II-lea înainte de erei noastre*, în *Din activitatea muzeelor noastre*, Cluj, 1955, p. 89—99.

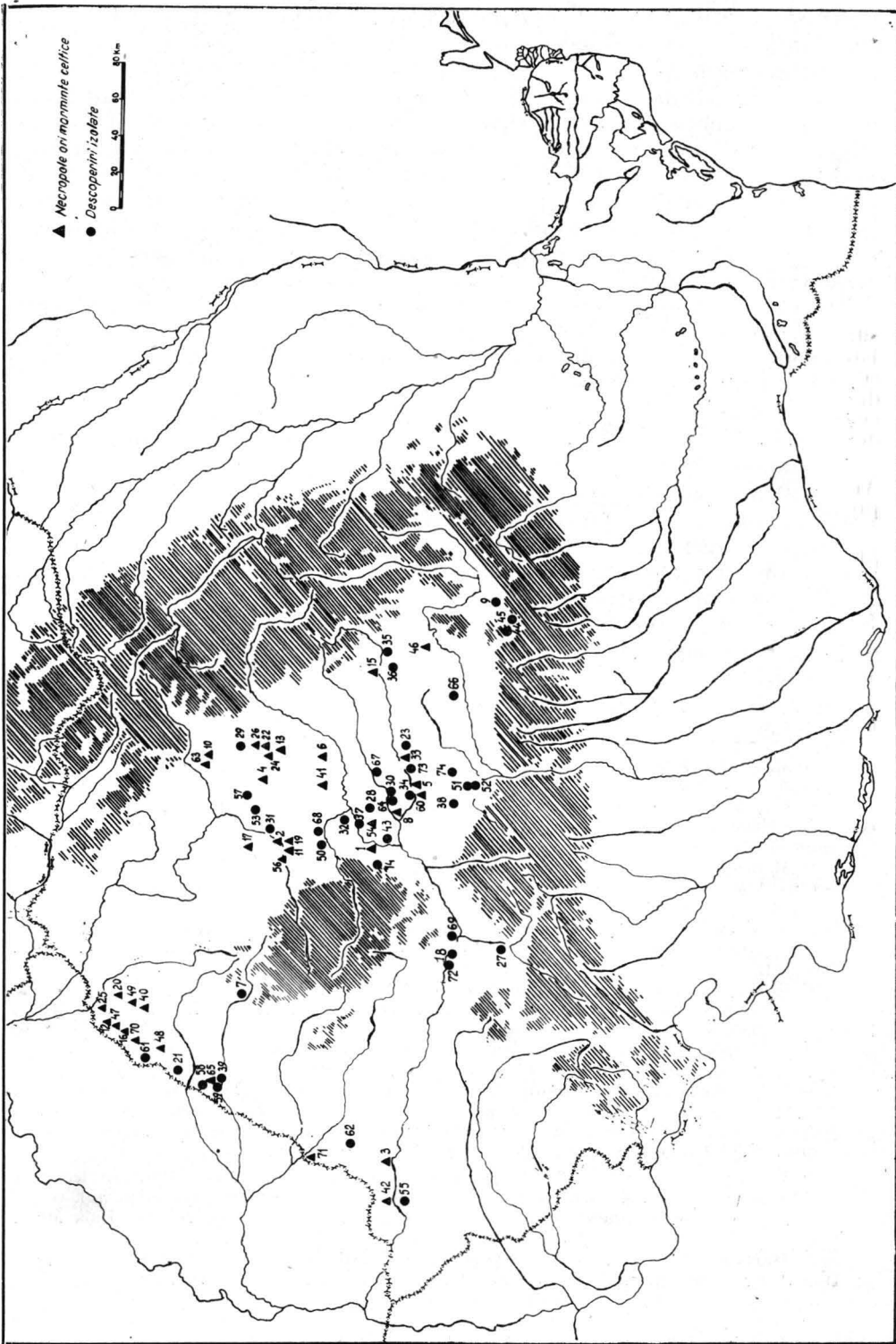
²⁰ I. H. Crișan, *Morminte inedite din sec. III î.e.n. în Transilvania*, în *AMN*, I, 1964, p. 87—111; idem, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966; I. H. Crișan—Z. Milea, *Descoperirile celtice de la Papiu Ilarian*, în *AMN*, VII, 1970, p. 64 și urm.

²¹ V. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967. În legătură cu această necropolă vezi și lucrarea noastră din *Marmăia*, II (în curs de publicare).

²² M. Rusu—O. Bandula, *Mormîntul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, Baia Mare, 1970.

²³ Harta este întocmită pe baza repertoriului pe care l-am alcătuit vezi I. H. Crișan—Șt. Dănilă, *Celții pe teritoriul județului Bistrița—Năsăud* (în curs de apariție).

- ▲ Necropale ori marmite cel/ice
● Descoperiri izolare

silvanii. La ei n-au existat tendințe de unificare politică ori social-administrativă, știut fiind faptul că între diferite grupe de celți conflictele armate erau continue²⁴.

Necropolele celtice de pe întreg spațiul intracarpatic al României sînt plane, birituale, cu morminte de înhumare și de incinerare. Preponderent par să fie mormintele de incinerare în gropi, la care resturile aduse de la rugul funerar precum și ofrandele erau depuse direct pe sol, într-o groapă de diferite forme și dimensiuni.

Teritoriile afectate de cele două grupe mari, cea de nord-vest și cea din Transilvania centrală, se dovedesc a fi fost intens locuite de celți. Pentru aceasta pledează numărul mare de localități identificate în ultima vreme în care s-au găsit necropole celtice sau piese izolate ce par să fi făcut și ele parte din inventare funerare. Cifra de 74 localități din Transilvania cu descoperiri de necropole sau piese de caracter funerar, cîte se cunosc în prezent, este impresionantă, dacă ținem cont de faptul că pînă nu de mult era cercetată o singură necropolă, cea de la Apahida, din care erau publicate doar 21 de morminte²⁵. În afară de necropola de la Apahida mai erau cunoscute doar cîteva morminte și piese izolate descoperite întîmplător¹⁶.

Pentru numărul considerabil de populație celtică stabilită în Transilvania pledează și numărul mare al mormintelor din cadrul unor necropole. Cimitirul de la Ciumești numără 36 de morminte cunoscute, la care se adaugă cel puțin încă pe atîtea distruse de lucrări edilitare efectuate în perimetrul necropolei. Mai trebuie spus apoi că n-a fost cercetată decît o parte a cimitirului. În primele două campanii de săpături efectuate în 1969 și 1970 la Fintînele, pe un spațiu redus, au fost dezvelite 38 de morminte, la care trebuie adăugate altele numeroase distruse de lucrările agricole. Și în acest caz s-a cercetat, pînă acum, doar o zonă restrînsă a cimitirului. Dacă mai adăugăm și cele aproximativ 100 de morminte ale necropolei de la Apahida, socotim că am făcut dovada celor spuse mai înainte.

Fiind vorba de o masă importantă de celți, nu mai poate fi susținută părerea că aceștia ar reprezenta infiltrări dinspre vest, de proporții reduse, pornite din grupul statornicit pe Tisa superioară, așa cum credea V. Pârvan²⁷,

²⁴ Cf. de ex. H. Hubert, *Les Celtes et l'expansion celtique*, Paris, 1932.

²⁵ Vezi notele 5 și 6.

²⁶ Pentru acestea vezi I. Nestor, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 159—182; D. Popescu, în *Transilvania*, an. 75, Sibiu, 1944, p. 639—666. Repertoriul lui M. Roska din *Közl. Cluj*, IV, 1—2, 1944 poate fi utilizat numai cu foarte mult spirit critic.

²⁷ *Getica*, p. 466.

Fig. 1. — Răspîndirea descoperirilor celtice din Transilvania

1. Alud. — 2. Apahida. — 3. Arad. — 4. Archlud. 5. Atel—Bratei. — 6. Band. — 7. Bănlaca. — 8. Blaj. — 9. Brașov-Schei. — 10. Ceparl. — 11. Cluj. — 12. Clumești. — 13. Comlod. — 14. Craiva. — 15. Cristurul Seculesc. — 16. Curtușeni. — 17. Dăbca. — 18. Deva. — 19. Dezmîr. — 20. Dindești. — 21. Dioslg. — 22. Dîpsa. — 23. Dupușul. — 24. Flintinele. — 25. Foleni. — 26. Galații Bistriței. — 27. Hateg. — 28. Heria. — 29. Herina. — 30. Jidvei. — 31. Jucul de Sus. — 32. Luncanl. — 33. — Mediaș. 34. Micăsasa. — 35. Muina. — 36. Murenl. — 37. Ocna Mureș. — 38. Ocna Sibiu. — 39. Oradea. — 40. Otomani. — 41. Papiu Ilarian. 42. — Peclca. — 43. Pețelca. — 44. Prejmer. — 45. Rupea. — 46. Sanlelău. — 47. Săcuieni. — 48. Sălacea. — 49. Săndulești. — 50. Sebiș. — 51. Sibiu. — 62. Împrejuri Sibiu. — 53. Sic. — 54. Silvaș. — 55. Simpetrul German. — 56. Sînicoară. — 57. Sintioana. — 58. Sintion. — 59. Sintandrel. — 60. Selca Mică. — 61. Sîlnadru. — 62. Șimand. — 63. Șintereș. — 64. Sona. — 65. Tărlan. — 66. Toarcia. — 67. Tirnăveni. — 68. Turda. — 69. Urolu. — 70. Valea lui Mihai. — 71. Vârșand. — 72. Veșel. — 73. Valea Viilor (Vorumloc). — 74. Vurpăr.

sau rămășițe ale grupului mai mare pornit spre Peninsula Balcanică²⁸. Astăzi ni se pare limpede că în marea expansiune celtică pornită spre Europa centrală și de est, una sau, mai probabil, mai multe uniuni de triburi s-au statornicit în regiunea superioară a Tisei, ocupînd spații din Slovacia²⁹, Ungaria³⁰ și România de azi. Aceștia par să fie anarhii pe care Ptolemeu³¹ îi localizează în nord-vestul Daciei, în vecinătatea imediată a altor triburi celtice (cel al ossilor și al teuriscilor)³².

Un alt mare grup de celți, alcătuit și el din una ori, mai probabil, din mai multe uniuni de triburi ale căror nume nu ne sînt cunoscute, a ocupat centrul Transilvaniei. Cele două mari grupări de celți, cea de pe Tisa superioară și cea din Transilvania centrală, sînt contemporane. Aceasta înseamnă că ele au pornit din Europa apuseană, aproximativ în aceeași vreme, fără să fie vorba de o desprindere mai tîrzie a celor ajunși în Transilvania centrală din grupul de pe Tisa, sau infiltrări spre est pornite din același grup. Care a fost itinerarul parcurs de grupul celtic statornicit în Transilvania centrală ni se pare greu, dacă nu chiar imposibil de stabilit.

Dacă drumul parcurs de celții așezați în Transilvania nu prezintă prea mare interes pentru problematica istorică a celților, nu același lucru se poate spune despre determinarea în timp a momentului respectiv.

Cei mai mulți dintre cercetătorii problemei³³ fixează această dată în jurul anului 300 î.e.n. Unii însă, în frunte cu Paul Reinecke, consideră că acest eveniment s-a petrecut pe parcursul secolului V î.e.n.³⁴.

Cele mai vechi descoperiri celtice din Transilvania se dovedesc a aparține, în cronologie relativă, încă Latène-ului B₁, poate sfîrșitului acestei subfaze din evoluția culturii Latène. În cronologie absolută aceasta înseamnă, aproximativ mijlocul secolului IV î.e.n., în jurul anului 350. Din acest răstimp datează cele două morminte de la Archiud, descoperirile de la Pecica, Arad-Ceala și o parte a materialelor găsite întîmplător în perimetrul necropolei celtice de la Fintînele. Cele mai multe dintre necropolele celtice descoperite pînă acum în Transilvania își încep existența pe parcursul Latène-ului B, în ultima perioadă din evoluția acestei faze, în Latène B₂. Așa este cazul necropolei de la Ciumești, Sanislău, Curtuiușeni, Cepari, Aiud, Arad etc. Concluzia de mai sus am formulat-o cu rezerva cuvenită, pentru că în momentul de față, doar un număr mic de necropole celtice au fost cercetate prin săpături mai extinse și, din păcate, nici una n-a fost dezvelită în întregime.

Excepție de la această, să-i zicem regulă, face doar necropola de la Apahida ce se deosebește de toate celelalte, atît prin folosirea doar a

²⁸ I. Nestor, *op. cit.*, p. 182 și urm.

²⁹ Pentru Slovacia vezi de ex. B. Benadik, *Laténska kultura na Slovensku (Die Latène-kultur in der Slowakei)*, în *Zprávy Čs společnosti archeologické při Čs. akademii ved*, X, 1968, 4-5, p. 31-46.

³⁰ Pentru teritoriul Ungariei vezi L. Márton, *op. cit.*, și I. Hunyady, *op. cit.*

³¹ *Geographia*, III, 8, 3.

³² Cf. V. Párvan, *Getica*, p. 298, 239, 249, 564, 565; J. Filip, *Die keltische Zivilisation und ihr Erbe*, Praga, 1961; Tomaschek, în *RE*, I, 2, 1894, 2063.

³³ V. Párvan, *Getica*, p. 292, 464; I. Nestor, în *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, p. 159-182; C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 41-44; D. Popescu, *op. cit.*, 639-666; idem, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 232-237.

³⁴ P. Reinecke, în *AE*, XVIII, 1898, p. 306 și urm; J. Moreau, *Die Welt der Kellen*, Stuttgart, 1961, p. 36.

ritului incinerăției (pe câtă vreme toate celelalte sînt birituale) cît și prin datarea ei ceva mai tîrzie, cu exclusivitate în Latène C. În cazul că marea majoritate a necropolelor celtice transilvănene din cadrul celor trei grupe se vor dovedi a fi început mai de timpuriu, ne putem imagina o deplasare a unui grup mai restrîns în cadrul aceleiași zone, fără să fie neapărat nevoie de un nou raid, de o nouă expansiune celtică. Un argument favorabil acestei ipoteze îl constituie și caracterul mai puțin războinic al mormintelor celtice de la Apahida. Dovada singură a acestui fapt o constituie numărul mic de arme găsite în morminte. La cele aproape 100 de morminte revin doar trei săbii, cîteva vîrfuri de lance și tot pe atîtea cuțite de luptă.

În cazul mormintelor descoperite întîmplător și în număr mic nu pot fi trase concluzii de ordin cronologic valabile, în sensul că ele pot să provină dintr-o zonă mai veche sau mai nouă a unei necropole celtice. La fel este cazul și cu descoperirile de piese singuraticice ce provin și ele, foarte probabil, din inventare funerare. Concluzii ferme de ordin cronologic pot fi formulate numai în urma cercetării cel puțin a unei zone extinse dintr-o necropolă, dacă nu, numai în urma dezvelirii ei exhaustive. La aceasta mai este necesar să adăugăm că trebuie cercetate un număr cît mai mare de necropole.

Părerea noastră este că venirea celților în Transilvania s-a petrecut în cadrul mării expansiuni celtice, efectuată în două direcții principale, spre est și spre vest, în secolul al IV-lea î.e.n.³⁵ Cînd anume pe parcursul secolului al IV-lea î.e.n. au ajuns celții în Transilvania este o întrebare la care cu greu s-ar putea da, în momentul de față, mai precis spus, în stadiul actual al cercetărilor, un răspuns categoric și definitiv.

Cele două morminte descoperite la Archiud se datează aproximativ la mijlocul secolului al IV-lea, sigur în Latène B plin și nu de sfîrșit. Aceeași datare se impune și pentru mormîntul de la Arad-Ceala³⁶. În ambele cazuri este vorba de morminte izolate, fără să știm dacă ele făceau sau nu parte dintr-o necropolă și în caz afirmativ, cum se datează celelalte morminte ale acesteia. Dacă este vorba de morminte izolate, ori de grupuri mici de morminte s-ar putea trage concluzia că ele aparțin unui prim raid celtic, poate de jaf, pătruns în spațiul nostru aproximativ pe la 350 î.e.n. Pe de altă parte, așa cum am mai spus, descoperirile provenind din mormintele distruse ale necropolei de la Fîntînele se datează în aceeași vreme. Dacă se va adevări, pe bază de săpături sistematice, că începutul cimitirului celtic de la Fîntînele datează din aceeași vreme cu cele două morminte de la Archiud sau cu cel de la Arad-Ceala și că acest cimitir continuă doar pe parcursul subfazei următoare, Latène B₂, ce o avem documentată prin morminte dezvelite sistematic, atunci va trebui să admitem că nu este vor-

³⁵ Din vasta literatură cu privire la acest subiect vezi: H. Hubert, *Les Celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'époque de La Tène*, Paris, 1932, P. Bosch-Gimpera, *Les mouvements celtiques. Essai de reconstitution*, în *Etudes celtiques*, VI, 1, 1952, p. 71—126; VI, 2, 1953—1954, p. 328—353; VII, 1955—1956, p. 147—185; J. M. de Navarro, în *CAH*, vol. VII, cap. II, Cambridge, 1964.

³⁶ Pentru Archiud vezi I. H. Crișan—Șt. Dănilă, *op. cit.*, iar pentru Arad—Ceala, I. H. Crișan, *Descoperiri celtice păstrate în Muzeul județean Arad*, în *Ziridava*, III (în curs de publicare).

ba doar de raiduri izolate, după care celții s-au retras, ci de începutul expansiunii celtice în Transilvania pe la anul 350 î.e.n.

Dacă pe la anul 350 î.e.n. au avut loc doar raiduri de jaf celtice sau dacă expansiunea lor începe la acea dată, rămîne încă sub semnul întrebării și de clarificat pe seama cercetărilor viitoare, sigur este însă că în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., pe parcursul subfazei a doua a Latène-ului B, în așa-numitul Latène B₂, celții erau prezenți în masă pe teritoriul Transilvaniei. Că este vorba de o dată apropiată de sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n. ne-o dovedesc, printre altele, descoperirile de la Pecica și așa-numitul mormînt de la Silivaș³⁷. În ambele cazuri s-au descoperit piese ornametate în stil celtic clasic (Waldalgesheim) ce se datează în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.³⁸.

Celții au întîmpinat în acțiunea lor de cucerire opoziția dîrză a autohtonilor daci, dovadă fiind faptul că au rămas destule regiuni în care celții n-au putut pătrunde. Descoperirile de mormînte autohtone în cadrul necropolelor celtice și a ceramicii dacice specifice în compunerea inventarelor funerare celtice, prezentă aproape în fiecare necropolă celtică, ne dovedesc că după ce animozitățile inerente instalării cu forța armelor s-au liniștit, între cuceritori și cuceriiți s-au instaurat relații de bună conviețuire, au avut loc împrumuturi și influențări reciproce. Celții s-au amestecat cu autohtonii daci încă de la venirea lor.

Influențele multilaterale și fecunde exercitate de celți asupra autohtonilor daci, cu care au conviețuit în spațiul intracarpatic, în zonele pe care le-au cucerit, au fost numeroase și s-au manifestat pe toate coordonatele culturii materiale și spirituale. Cu toate acestea dacii n-au fost celtizați, adică nu și-au însușit mecanic cultura materială a noilor veniți. Ei au continuat să și folosească o vreme și după contactele directe cu celții produsele proprii de factură hallstatiană.

Influențele exercitate de celți în condițiile unei simbioze cu populația autohtonă dacică, spre deosebire de izolarea relativă a grecilor, purtători ai unei culturi și civilizații evident superioare, au grăbit, au avut darul să accelereze ritmul de dezvoltare a forțelor de producție interne, în mersul lor ascendent spre o cultură superioară, de tip Latène, a societății dacogetice. Influențele multiple de care vorbeam nu și-au restrîns sfera de acțiune numai asupra acelor zone ce au intrat în stăpînirea celtică sau numai asupra spațiului intracarpatic. Ele s-au răsfrînt asupra întregii lumi dacogetice, conjugîndu-se cu celelalte influențe creatoare exercitate de greci și de traci.

Abia după o conviețuire de aproape o jumătate de secol cu celții în spațiul transilvănean, pe la anul 300 î.e.n. se poate vorbi de un Latène dacogetic³⁹. Începutul trecerii la epoca Latène se întîmplă aproximativ

³⁷ Vezi mai sus nota 15.

³⁸ P. Jakobsthal, *Early Celtic Art*, Oxford, 1944, în special p. 206–208. Pentru stilul celtic vezi și K. Schefold, *Die Stilgeschichte der frühen keltischen Kunst*, în *PZ*, 34–35, 1949–1950, p. 11–17; H. Kenner, *Zur Kultur und Kunst der Kelten*, în *Carinthia*, I, 141, 1951, p. 566–593; P. M. Duval, *Celtica arte*, în *EA*, II, Roma, 1959, p. 457–466.

³⁹ V. Părvan, *Getica*, p. 292, 464. Pentru începutul epocii Latène pe la 300 î.e.n. se pronunță și acad. Em. Condurachi, *Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne*, în *VIIIe Congrès international d'Archéologie classique. Rapports et Communi-*

în același timp în întreaga lume daco-getică care a fost întotdeauna unitară în liniile sale fundamentale, în nivelul general de dezvoltare social-economică, în pofida unor diferențieri regionale zonale de mică întindere și de redusă importanță⁴⁰.

Procesul de constituire, de formare al culturii Latene daco-getice început pe la anul 300 î.e.n., va continua pe parcursul celor două secole următoare, fără să putem preciza când anume s-a încheiat. Sigur ni se pare doar faptul că pe la anul 100 î.e.n., când începe faza clasică a civilizației daco-getice, procesul de latenizare, cu toate caracteristicile sale, era de mult încheiat. Aceasta ne face să credem că încheierea procesului de formare a culturii Latene daco-getice s-a terminat cândva, pe parcursul secolului al II-lea î.e.n.

Ni se pare limpede că în urma unei conviețuiri cu influențări reciproce, multiple, celții din Transilvania au fost integrați, asimilați, au dispărut ca etnic în masa autohtonilor daci. Când anume s-a petrecut însă această asimilare rămîne un semn de întrebare. Un indiciu în acest sens îl poate constitui pasajul extrem de succint din Pompeius Trogus, păstrat la Iustinus⁴¹, relevat de acad. C. Daicoviciu⁴², care vorbește de creșterea puterii dacilor sub regele Rubobostes (incrementa dacorum per Rubobostem regem). Ni se pare verosimil ca istoricul roman să se refere, pentru începutul secolului al II-lea î.e.n., la o creștere a puterii dacilor asupra celților, mai cu seamă că în același pasaj este vorba de celți. Această interpretare vine în sprijinul aserțiunii prof. C. Daicoviciu, dovădind că există și un alt moment de ridicare a dacilor, altul decît cel de pe vremea „celui dintii și celui mai mare rege din Tracia”, cum este numit într-o inscripție Burebista. Pe la anul 200 î.e.n. este foarte probabil că dominația politică a celților din Transilvania a slăbit și a crescut cea a autohtonilor sub conducerea „regelui” Rubobostes. Acesta s-a putut ridica într-una dintre acele zone ale Transilvaniei ce n-a fost ocupată de celți. Deosebit de semnificativă și plină de înțeles, ni se pare compararea unei hărți a descoperirilor de monede dacice cu cea a descoperirilor celtice din Transilvania⁴³. Zonele în care lipsesc descoperirile celtice și deci rămase în afara ocupației celtice sînt tocmai acelea în care s-au descoperit cele mai numeroase monede dacice, cele mai multe tezaurе. De aici se poate trage concluzia că în aceste zone dacii au fost bine organizați și au reușit să respingă atacurile cetelor de războinici celți. Tot aici, în aceste zone, dacii și după venirea și instalarea celților în spațiul transilvănean au continuat să se dezvolte independent, au atins un nivel superior, concretizat în numeroase emisiuni monetare.

cations, Paris, 1963, p. 11—126; idem, în *SCIV*, 16, 1965, p. 48—49 și H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 50 și urm. și p. 257.

⁴⁰ Asupra acestui subiect vom reveni în continuare.

⁴¹ Proleg. 32.

⁴² C. Daicoviciu, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 47—60 și *Dacica*, Cluj, 1970, p. 50 și urm. În legătură cu acest subiect vezi și Vladimir Iliescu, *Rubobostes oder Burobostes? Zu Trog. Pomp. Prol. XXXII*, în *StCl*, X, 1968, p. 115—123 și C. Daicoviciu, *Rubobostes-Burebistas?* în *AMN*, VI, 1969, p. 459—463.

⁴³ Pentru monedele dacice și aria lor de răspîndire vezi de ex. I. Winkler, în *Numismaticky Sbornik*, V, Praga, 1958, p. 43—54, în special fig. 1—2; idem, în *AMN*, V, 1968, p. 33—48 cu harta de la fig. 1; VI, 1969, p. 67—88 cu harta fig. 2; idem, în vol. Robert Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande*, vol. 2, Graz, 1969, cu harta nr. 10, p. 52.

Slăbirea puterii politice a celților a adus după sine, foarte probabil, o grăbire a procesului de asimilare a elementului etnic celtic în masa autohtonilor daci. Acest proces pare să se fi perfectat pe parcursul secolului al II-lea î.e.n. când își încheie existența toate necropolele celtice cunoscute pînă acum din Transilvania.

Cimitirele celtice transilvănene se încheie pe parcursul fazei mijlocii a Latène-ului, în Latène C, fără să putem preciza, din punct de vedere cronologic, cînd anume. Putem doar spune că în ultima fază din dezvoltarea culturii Latène, în Latène D, nu mai există în Transilvania nici cimitire și nici așezări celtice. Fazei de oppida celtică îi corespunde o fază oppida dacică. În acest răstimp, cultura materială dacică este pe deplin constituită prin toate elementele ei definitorii, intrînd în faza sa clasică de dezvoltare. Cetățile dacice cu ziduri masive din blocuri de piatră cioplită sînt de inspirație elenistică și nu celtică. Ele se deosebesc substanțial de zidurile celtice din bine cunoscutele oppida. La construirea cetăților dacice au luat parte efectiv meșteri greci recrutați, foarte probabil, din cetățile pontice⁴⁴.

Cu siguranță că procesul de asimilare a celților a fost un proces de durată, a cărui dată de început sau de sfîrșit nu poate fi precizată cu exactitate. El trebuie să fi început la scurtă vreme după venirea celților în Transilvania și să se fi terminat pe la mijlocul secolului al II-lea î.e.n., dată pînă la care pare să dureze cea mai recentă necropolă celtică transilvăniană, cunoscută pînă acum, cea de la Apahida⁴⁵.

Celții pătrunși în spațiile dacice de vest, pe teritoriul de azi al Slovaciei, făcînd parte din acea grupă ce se extindea pînă în Transilvania, au fost cu mult mai viguroși. Explicația poate fi găsită în situația lor geografică, la periferia lumii daco-getice. Împotriva acestora pornește Burebista în primii săi ani de domnie⁴⁶ și-i învinge, eliberînd astfel teritoriile dacice de sub dominația politică celtică. Celții, deși învinși de marele rege dac și în bună parte alungați, vor continua să viețuiască alături de daci și o vreme, cel puțin în timpul lui Burebista, sub dominația politică a acestora. Pentru o continuitate de viețuire celto-dacică pînă prin secolul al II-lea e.n. ne stau mărturie textele scrise și numeroasele descoperiri ale arheologilor slovaci⁴⁷.

S-a mai spus în literatura de specialitate românească sau străină că celții la venirea lor au dislocat triburile scitice ce locuiau pe valea Mureșului împingîndu-le spre nord⁴⁸. I. Hunyady vorbește de o întîlnire și o conviețuire celto-scitică în regiunea superioară a Tisei⁴⁹. Am arătat însă că materialele, în special ceramica, pe care se întemeiază cercetătoarea

⁴⁴ Cu privire la faza de oppida a culturii dacice vezi sinteza acad. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, vol. I, București, 1960.

⁴⁵ Cf. articolul nostru din *AMN*, VIII (în curs de pregătire).

⁴⁶ Pentru campania lui Burebista împotriva celților vezi M. Macrea în *SCIV*, VII, 1-2, 1956, p. 119-136; C. Daicoviciu, în *Revue Roumaine d'Etudes Internationales*, Bucarest, 1-2, 1967, p. 145-161 și lucrarea noastră din *ArhMold*, 1969, p. 91-111.

⁴⁷ Cf. I. H. Crișan, *Zur Frage der dako-getischen Besiedlung auf dem Gebiet der Slowakei*, în *Studijné zvesti AUSAV*, 18, 1970, p. 83-107

⁴⁸ Vezi de ex. I. Nestor, în *Dacia*, VII-VIII, p. 171-172.

⁴⁹ I. Hunyady, *op. cit.*, p. 49-56 și harta II.

maghiară aparțin neîndoielnic dacilor și că acest teritoriu slovaco-ungar cunoaște o conviețuire daco-celtică, ca și Transilvania ⁵⁰.

M. Roska ⁵¹ vorbește de contactele celto-scitice din Transilvania, pe care o populează numai cu sciți, excluzând cu totul pe autohtonii traci. El se bazează pe descoperirea unor *akinakes*-uri scitice care s-ar fi găsit la Aiud în morminte celtice. Am arătat însă ⁵² că este vorba doar de confuzii și că nu există, la Aiud ori în altă parte, o piesă scitică care să fi fost găsită neîndoielnic într-un complex celtic.

Părerea conform căreia ar fi existat o interferență scito-celtică pe teritoriul Transilvaniei nu are nici o bază documentară. Ea nu se întemeiază pe nici un fel de mențiune literară și nu este sprijinită de nici un fel de material arheologic.

Sciții au ajuns în Transilvania încă la începutul secolului al VI-lea î.e.n. și au conviețuit cu autohtonii daci aproximativ două secole, după care au fost asimilați în masa acestora, așa cum s-a întâmplat mai târziu și cu celții ⁵³. S-a formulat și părerea că sciții s-ar fi retras în regiunile lor de origine ⁵⁴. Într-un fel sau altul, ni se pare clar că la venirea celților, sciții nu mai erau prezenți, ca etnic, în Transilvania.

Înainte de a încheia am dori să discutăm una dintre cele mai controversate probleme în momentul de față, și anume definirea noțiunii de cultură Latène daco-getică și începutul acesteia ⁵⁵.

Să vedem mai întâi ce se înțelege prin cultură Latène și dacă între aceasta și celți se poate pune semnul egalității, așa cum s-a făcut și se mai face încă. Termenul ca atare a fost formulat și introdus în literatura de specialitate cu ocazia Congresului de la Stockholm din anul 1874 de către H. Hildebrand ⁵⁶. Noțiunea, la început destul de imprecisă s-a conturat mai târziu, datorită unor numeroase studii și descoperiri. Cultura Latène urmează în timp celei hallstattiene, de unde și conceptul de prima și a doua vîrstă a fierului. Latène-ul înseamnă importante progrese, manifestate pe toate coordonatele, față de cultura anterioară, ce se concretizează în: generalizarea metalurgiei fierului, a armelor și a uneltelor de fier, generalizarea roții olarului, dezvoltarea meșteșugurilor și intensificarea schimburilor comerciale. Toate aceste progrese vor aduce cu sine o accentuare a diferențierilor sociale, o dezvoltare și întărire a aristocrației tribale ⁵⁷.

De la bun început s-a observat că aria de răspîndire a culturii Latène este foarte mare și că ea corespunde, în linii mari, cu teritoriile

⁵⁰ În AMN, I, 1964, p. 106, și *Materiale dacice...*, p. 79–80.

⁵¹ *Közlökluj*, IV, 1–2, 1944, p. 73 și urm.

⁵² *Precizări în legătură cu descoperirile celtice de la Aiud*, în *Studii și comunicări*, Sibiu, 16 (în curs de apariție).

⁵³ Pentru aceasta vezi I. H. Crișan, *Once more, about the Scythian Problem in Transylvania*, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 133–145.

⁵⁴ Șt. Ferenczi, *Cimitirul scitic de la Cimbrud*, partea a IV-a, în AMN, VI, 1969, p. 47–63.

⁵⁵ Asemenea discuții s-au purtat și în cadrul Conferinței naționale de arheologie din decembrie 1969 de la Craiova care a avut ca temă cultura și civilizația dacică.

⁵⁶ H. Hildebrand, *Congrès intern. d'Antropologie et Archéologie préhist.*, Stockholm, 1874, vol. 2, p. 592.

⁵⁷ Vezi în acest sens de ex. H. Müller-Karpe, *Civiltà di La Tène*, în *Enciclopedia dell'Arte Antica, Classica e Orientale*, IV, Roma, 1962, p. 491–498; R. Vulpe, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 216 și urm.

de expansiune ale celților. De aici nu se poate trage decât o singură concluzie și anume că celții sînt făuritorii culturii Latène și că tot ei sînt cei care au difuzat-o, au dus-o cu ei în aproape întreaga Europă. Numai așa se poate explica existența unei culturi unitare pe spații atît de largi.

Deci, între cultura Latène și celți s-a pus semnul egalității; cultura Latène însemna cultură celtică. Ea își are originile în culturile hallstattiene din teritoriile de baștină ale celților, la care s-au adăugat influențe mediteraneene, greco-etrusce. Elementele preluate de celți din culturile superioare au fost asimilate și prelucrate în manieră proprie⁵⁸.

Cu timpul s-a putut stabili că celții nu sînt unicul neam care a dezvoltat o cultură proprie, pe baze local hallstattiene și cu influențe creatoare de tip superior, primite din lumea mediteraneană. Asemenea culturi, deși nu aparțin celților, se integrează perfect în noțiunea de cultură Latène. Printre cei care au dezvoltat o asemenea cultură proprie, de tip Latène, se numără și daco-geții, alături de iberi, germani și alte popoare⁵⁹.

Așadar, noțiunea de cultură Latène, pe lângă sensul mai restrîns de cultură celtică, a căpătat azi și un sens mai larg, cuprinzînd în sfera ei și culturile cu același conținut ce sînt contemporane, dar care au fost create de alte neamuri.

În literatura noastră de specialitate s-a formulat părerea că daco-geții dintr-o așa-numită zonă istro-pontică, sub impulsul puternic al influențelor primite din lumea grecească ar fi dezvoltat o cultură Latène încă din secolul al V-lea î.e.n., în contrast cu alte zone care au rămas în continuare să-și dezvolte firesc cultura lor tradițională de tip hallstattan⁶⁰. Am arătat însă că o asemenea părere este greșită, că se acordă un rol exagerat influențelor străine care, oricît de puternice ar fi fost ele, n-au putut determina scindarea societății daco-getice, care rămîne unitară în trăsăturile sale fundamentale, chiar dacă există anumite zone restrînsse unde progresele sînt mai rapide datorită unor condiții speciale. Determinantă rămîne în ultimă instanță doar dezvoltarea forțelor de producție interne. Nu este locul și cazul aici să intrăm în amănunte cu privire la acest subiect repetîndu-ne argumentarea⁶¹. Vom reține doar faptul că nici în secolul al V-lea î.e.n. și nici în prima jumătate a secolului următor nu se poate vorbi de o cultură Latène pe teritoriul țării noastre. Cetățile grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre posedau o civilizație de alt tip, cu mult superior. Nicăieri în întreaga lume daco-getică nu întîlnim atît de timpuriu trăsăturile caracteristice ale culturii Latène. Uneltele de fier sînt încă departe de a fi așa de numeroase încît să ne îndreptățescă presupunerea generalizării lor; ceramica se lucra în continuare cu mîna, fără să fi fost transpusă la roată; nu se înregistrează un progres deosebit al meșteșugurilor, iar pe plan social nu se sînt atestate schimbări esențiale.

⁵⁸ Despre celți și cultura lor materială există o vastă literatură, din aceasta vezi ultimele monografii a lui J. Moreau, *op. cit.*, și T.G.E. Fowell, *The Celts*, Londra, 1958.

⁵⁹ Vezi de ex. H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 491 și urm.

⁶⁰ D. Berciu, *A propos de la genèse de la civilisation Latène chez les Gêto-Daces*, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 133—142; idem, *Sînt geții traci nord-dunăreni?* în *SCIV*, XI, 1960, p. 261—283, același studiu în l. germană în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 163—184.

⁶¹ *Contribuții la unitatea culturii materiale daco-getice*, în *AMN*, V, 1968, p. 21 și urm.

Despre o cultură Latène pe teritoriul țării noastre se poate vorbi de pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n., când își fac apariția, probabil, primele cete de celți. În a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., pe parcursul celei de-a doua părți a Latène-ului B, în acea subfază Latène B₂, avem deplina certitudine că grupe destul de numeroase de celți erau deja stabilite în anumite zone ale spațiului intracarpatic. Aceștia au adus cu ei cultura Latène, cu toate elementele ei caracteristice.

Celții așezați pe pământul Daciei s-au amestecat, așa cum am arătat, încă de la venirea lor, cu autohtonii. A însemnat oare aceasta, implicit, și trecerea imediată a daco-geților la o cultură superioară de tip Latène? (cum presupunea Vasile Pârvan)⁶². Părerea noastră este că nu. Încă o bună bucată de vreme, dacii din Transilvania își vor lucra în continuare ceramica cu mîna, în manieră tradițională, hallstattiană. Vase de acest fel, după cum am mai spus în paginile anterioare, s-au găsit aproape în fiecare necropolă. Ele dovedesc, pe de o parte relațiile de conviețuire pașnică dintre daci și celți, iar pe de altă parte că autohtonii daci nu și-au însușit încă cultura superioară de tip Latène. Uneltele și podoabele de fier sînt destul de rare în așezările dacice, la fel și în morminte. Va trebui să treacă încă cel puțin o jumătate de secol pentru ca influențele atît de numeroase și de fecunde, exercitate de către celți, să-și dea roadele. Ni se pare în afară de orice îndoială și de netăgăduit existența influențelor celtice active, manifestate pe toate planurile, influențe cu rol deosebit de important în accelerarea ritmului de dezvoltare a societății daco-getice spre o cultură superioară de tip Latène.

Procesul de latenizare a culturii daco-getice n-a fost un proces mecanic care să fi început la o anumită dată și să se fi încheiat la alta. El este dinamic și continuu, receptiv la multiplele influențe exercitate asupra sa din exterior.

Influențele culturii Latène celtice nu s-au limitat la zonele ocupate vremelnice de celți, din spațiul intracarpatic, ci s-au extins în toată lumea daco-getică, conjugîndu-se cu celelalte influențe venite direct din lumea grecească, ori prin intermediul tracilor de sud. Dacă pînă la venirea celților mai putea fi vorba de anumite zone restrînse din sudul lumii daco-getice în care procesul de dezvoltare să fi fost mai accelerat printr-un contact direct și continuu cu lumea mediteraneană, după această dată s-a produs acea uniformizare a culturii materiale, fenomen atît de caracteristic pentru toate spațiile europene unde s-au așezat celții.

Procesul de latenizare a culturii daco-getice început cîndva în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. nu se va încheia definitiv decît tîrziu, în faza clasică a culturii materiale și spirituale a civilizației daco-getice, cînd se poate vorbi cu adevărat de o generalizare a uneltelor de fier. Secolul al III-lea î.e.n. poate fi considerat ca perioada propriu-zisă de formare a culturii Latène daco-getice.

Considerăm că despre începutul unei culturi daco-getice de tip Latène nu poate fi vorba înainte de anul 300 î.e.n., deși înainte de această dată, evident convențională, au existat numeroase influențe venite din medii mai avansate și exercitate direct și presant de către greci, traci sudici și celți. Produsele de tip superior, și ne gîndim aici în primul rînd la ceramica lucrată cu roata, au circulat în lumea daco-getică, au fost

⁶² *Getica*, p. 464 și altele.

folosite de aceștia cu mult înainte, dar n-au fost însușite, n-au fost produse de ei ⁶³.

Așadar, nici celții n-au putut să determine transformarea culturii daco-gețice într-una superioară de tip Latène, cum n-au putut-o face nici grecii și nici tracii sudici mai înainte. Numeroasele influențe celtice manifestate pe toate coordonatele au fost rodnice, au avut darul de a impulsiona, de a imprima un ritm accelerat de dezvoltare culturii daco-gețice, spre una superioară de tip Latène. Eficacitatea deosebită a influențelor celtice își găsește rațiunea în contactul direct cu daco-geții, în conviețuirea lor cu influențări reciproce, efectuată în spațiul transilvănean.

CONTRIBUTIONS AU PROBLÈME DES CELTES EN TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

Dans l'introduction on fait un bref aperçu historique des recherches sur les antiquités celtiques en Transylvanie, en précisant qu'elles ont débuté dès la fin du siècle dernier ¹⁻⁴. La première, et pour longtemps la seule nécropole fouillée systématiquement a été celle d'Apahida ⁵, attestée dans la littérature de spécialité ⁶; la deuxième nécropole est celle de Ciumești ²¹. Sont exposées ensuite les contributions de V. Pârvan ⁷, I. Nestor ⁹, D. Popescu ¹¹⁻¹² et M. Roska ¹³⁻¹⁷ à l'éclaircissement du problème des Celtes de Transylvanie.

Les fouilles entreprises ces derniers temps ont démontré qu'une masse considérable de Celtes a pénétré dans l'espace intracarpatique de la Roumanie. Aujourd'hui nous connaissons 74 localités de Transylvanie où l'on a découvert des nécropoles, des tombes ou des objets isolés, ayant un caractère funéraire celtique. Elles sont groupées comme suit (voir fig. 1) :

Un premier groupe, au nord-ouest de la Roumanie, se rattache au grand groupe de la Tisa supérieure qui s'étendait sur des territoires appartenant à la Slovaquie, à la Hongrie et une partie à la Roumanie d'aujourd'hui. Le second groupe, de proportions plus réduites, se situe au sud-ouest du pays, dans la région d'Arad et appartient au groupe des Celtes établis dans le sud de la Hongrie d'aujourd'hui.

Le groupe le plus nombreux occupait tout le plateau transylvain jusqu'aux pieds des montagnes. Toutefois on précise que malgré le grand nombre de Celtes venus en Dacie, il y a eu aussi des régions entières, de grande étendue, où ils n'ont pu pénétrer à cause de la résistance des autochtones. Il semble que les Celtes n'ont exercé leur domination politique que sur les zones conquises, sans l'avoir étendue à toute la Transylvanie.

Les nécropoles celtiques de tout l'espace intracarpatique de Roumanie sont planes, birituelles et semblent de grandes proportions, du moins d'après celles qui ont été fouillées. La nécropole d'Apahida a environ 100 tombes ²⁶, celles de Ciumești 36 et celle de Fintînele 38. Les deux

⁶³ Vezi argumentarea detaliată în monografia noastră, *Ceramica daco-gețică. Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969, p. 144 și urm.

dernières nécropoles n'ont été fouillées qu'en partie et les fouilles contiennent dans la dernière.

Étant donné la masse considérable de Celtes, on ne peut plus soutenir qu'il ne s'agissait que d'infiltrations venues du groupe de la Tisa ou, bien des restes du grand groupe qui se dirigeait vers la péninsule balkanique. A cet égard, l'auteur est d'avis que lors de la grande expansion celtique vers le centre et l'est de l'Europe, une union ou plusieurs unions de tribus ont dû s'en détacher et sont venues d'installer en Transylvanie.

Les plus anciennes découvertes celtiques de Transylvanie appartiennent au Latène B₁. On ne saurait affirmer pour le moment, avec précision, s'il s'agit d'un premier raid ou si c'est l'expansion celtique en Transylvanie qui a commencé effectivement vers l'an 300 av. n. ère. Toutefois ce qui est certain c'est que la plupart des nécropoles connues jusqu'à présent commencent leur existence à la fin du Latène B¹, continuent dans le Latène B, et durant le Latène C. Les Celtes ont cohabité dès le début avec les Daces autochtones, cohabitation matérialisée dans la présence des tombes daciques dans le cadre des nécropoles celtiques, ou représentée par la céramique autochtone figurant dans les tombes de la nécropole de Fintinele. Les influences exercées par les Celtes, dans les conditions d'une symbiose avec la population dacique autochtone, ont eu comme conséquence l'accélération du rythme de développement des forces productives internes, dans leur marche ascendante vers une civilisation supérieure de type Latène. Après une cohabitation sujette à des influences réciproques multiples, les Celtes de Transylvanie se sont intégrés et assimilés, en disparaissant comme ethnie dans la masse des autochtones daciques.

Il est difficile de préciser le moment de ce processus historico-social. Un indice en ce sens pourrait nous offrir un passage de Trogue-Pompée⁴¹, où il est question d'un accroissement démographique des Daces sous le roi Rubobostes⁴². Il est possible que vers l'an 200 av. n. ère, la domination celtique ait faibli et que celle des Daces autochtones se soit renforcée concomitamment. Cet affaiblissement de leur puissance politique a eu pour conséquence l'accélération du processus d'assimilation des Celtes dans la masse des autochtones, processus qui se serait ensuite parachevé au cours du IIe siècle av. n. ère, quand les nécropoles celtiques transylvaines cessent leur existence.

L'auteur souligne la signification de la comparaison de la carte de la diffusion des vestiges celtiques avec celle des monnaies daciques⁴³, d'où il ressort que les découvertes de trésors monétaires daciques se trouvent groupées dans les zones non affectées par la conquête celtique.

Au début du Latène D, les Celtes ne sont plus présents comme ethnie en Transylvanie. La phase oppidienne celtique fait place à la phase correspondante dacique. Les citadelles daciques, aux murs en pierres équarries, sont d'inspiration hellénistique et non point celtique⁴⁴. L'élément ethnique celtique s'est conservé uniquement de la zone ouest-dacique, sur le territoire de la Slovaquie d'aujourd'hui⁴⁷.

L'auteur montre ensuite qu'on ne pourrait faire la preuve d'une cohabitation celto-scythique en Transylvanie, parce que les Scythes, qui y avaient pénétré au début du VIe siècle av. n. ère, n'existaient plus comme ethnie à l'arrivée des Celtes^{50, 52, 53}.

En conclusion, après avoir défini le concept de culture Latène, l'auteur montre que sur le territoire de la Roumanie il ne saurait être question de cette culture que vers la moitié de IVe siècle av. n. ère, lors de l'apparition éventuelle des premiers groupes de Celtes. Quant à une culture Latène daco-gétique elle ne peut être envisagée que plus tard, vers 300 av. n. ère. Les influences celtiques ont eu un rôle d'importance dans la constitution de cette culture et elles se sont manifestées fructueusement dans le cadre de la symbiose daco-celtique de Transylvanie.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Carte de la diffusion des vestiges celtiques de Transylvanie.

1. Aiud. — 2. Apahida. — 3. Arad. — 4. Archiud. — 5. Așel — Bratei. — 6. Band. — 7. Bănlăca. — 8. Blaj. — 9. Brașov-Schei. — 10. Cepari. — 11. Cluj. — 12. Ciumești. — 13. Comlod. — 14. Craiva. — 15. Cristurul Secuiesc. — 16. Curtuiușeni. — 17. Dăbica. — 18. Deva. — 19. Dezmir. — 20. Dindești. — 21. Diosig. — 22. Dipșa. — 23. Dupușul. — 24. Fintînele. — 25. Foieni. — 26. Galații Bistriței. — 27. Hațeg. — 28. Heria. — 29. Herina. — 30. Jidvei. — 31. Jucul de Sus. — 32. Luncani. — 33. Mediaș. — 34. Micăsasa. — 35. Mujna. — 36. Mureni. — 37. Ocna Mureș. — 38. Ocna Sibiu. — 39. Oradea. — 40. Otomani. — 41. Papiu Ilarian. — 42. Pecica. — 43. Peșelca. — 44. Prejmer. — 45. Rupea. — 46. Sanislău. — 47. Săcuieni. — 48. Sălăcea. — 49. Sândulești. — 50. Sebiș. — 51. Sibiu. — 52. Împrejurimi Sibiu. — 53. Sic. — 54. Silivaș?. — 55. Sîmpetrul German. — 56. Slnicoară. — 57. Sîntioana. — 58. Sîntion. — 59. Sîntandrei. — 60. Șeica Mică. — 61. Șilindru. — 62. Șimand. — 63. Șintereag. — 64. Șona. — 65. Tărian. — 66. Toarcla. — 67. Tîrnăveni. — 68. Turda. — 69. — Uroi. — 70. Valea lui Mihai. — 71. Vârșand. — 72. Veșel. — 73. Valea Viilor (Vorumloc). — 74. Vurpăr.